

درون‌داد حالت‌های ذهنی مادر و رفتار اجتماعی کودک: نقش واسطه‌ای نظریه ذهن

Maternal Mental States Input and Children Social Behavior: The Mediator Role of Theory of Mind

Maryam Bordbar
PhD Candidate
Shiraz University

Razieh Sheikholeslami, PhD
Shiraz University

راضیه شیخ‌الاسلامی
دانشیار دانشگاه شیراز

مریم بردبار
دانشجوی دکتری دانشگاه شیراز

چکیده

هدف پژوهش حاضر تعیین نقش واسطه‌ای نظریه ذهن در رابطه بین درون‌داد گفتاری مادر در گفت‌وگوهای روزمره با کودک و رفتار اجتماعی او در کلاس بود. نمونه پژوهش مشتمل بر ۲۰۸ کودک دوره پیش‌دبستانی شهر شیراز و همچنین مادران و مربیان آنها بود. ابزارهای تحقیق عبارت بودند از: مجموعه تکالیف نظریه ذهن (ولمن و لیو، ۲۰۰۴)، سیاهه درون‌داد حالت‌های ذهنی مادرانه (پیترسون و اسلاگتر، ۲۰۰۳) و زیرمقیاس رفتار اجتماعی - فرم مربی (کریگان، ۲۰۰۳). نتایج تحلیل مسیر حاکی از آن بود که بیان مبسوط حالت ذهنی توسط مادر در گفت‌وگوهای روزمره، به واسطه نظریه ذهن، پیش‌بینی‌کننده مثبت رفتار اجتماعی کودک در کلاس است. از طرف دیگر، بیان مختصر موقعیت عینی توسط مادر در گفت‌وگوهای روزمره به واسطه نظریه ذهن، رفتار اجتماعی را به گونه‌ای منفی پیش‌بینی کرد. در مجموع، پژوهش حاضر نشان داد نوع گفتار مادر در گفت‌وگوهای روزمره با کودک به واسطه نظریه ذهن، نقش بسزایی در رفتار اجتماعی کودک دارد.

واژه‌های کلیدی: نظریه ذهن، درون‌داد حالت‌های ذهنی مادر، رفتار اجتماعی کودک

Abstract

The purpose of this study was to examine the mediating role of theory of mind in the relationship between mother's mental states input in daily conversations and children social behavior. The sample consisted of 208 preschool children, their mothers and their teachers from the city of Shiraz. The research instruments were the Theory of Mind Tasks Battery (Wellman & Liu, 2004), the Maternal Mental States Input Inventory (Peterson & Slaughter, 2003), and the Children Social Behavior Subscale (Teacher form; Corrigan, 2003). The results of path analysis indicated that by mediating of theory of mind, the elaborated mental states input is a positive predictor of children's social behavior, while non-elaborated non-mental states input predicted the children social behavior negatively. The findings suggested that the type of mother's speech in daily conversations, by mediating of theory of mind, played effective role in children's social behavior.

Keywords: theory of mind, maternal mental states input, children social behavior

received: 19 February 2014

accepted: 25 June 2014

Contact information: bordbar_m2000@yahoo.com

دریافت: ۹۲/۱۱/۳۰

پذیرش: ۹۳/۴/۴

مقدمه

موفقیت در تعامل‌های اجتماعی روزمره نیازمند یک توانایی کلیدی است که آن را شناخت اجتماعی^۱ می‌نامند (کیلن و کاپلان، ۲۰۱۱). تحول شناخت اجتماعی پیرامون سه جنبه مهم سازمان داده می‌شود: تفکر درباره خود، تفکر درباره انسان‌ها و تفکر درباره روابط بین انسان‌ها (محسنی، ۱۳۸۳). در سه دهه اخیر مطالعات بسیاری به بررسی سازه‌های شناخت اجتماعی مانند ادراک شخص^۲، مهارت‌های پذیرش نقش^۳ و نظریه ذهن^۴ در کودکان پرداخته‌اند (گرادی^۵، ۲۰۰۲ نقل از قمرانی، البرزی و خیر، ۱۳۸۵).

سازه اخیر یعنی نظریه ذهن یکی از بحث برانگیزترین موضوع‌ها در روان‌شناسی تحولی است. توانایی نسبت‌دادن حالت‌های ذهنی^۶ یعنی نیت‌ها، احساس‌ها، خواسته‌ها و باورها، به خود و دیگران و درک اینکه حالت‌های ذهنی دیگران می‌توانند متفاوت از حالت‌های ذهنی خود فرد باشد، اصطلاحاً نظریه ذهن نامیده می‌شود. نظریه ذهن برای درک اینکه چگونه افراد در یک موقعیت، به رغم داشتن تجربه مشابه می‌توانند حالت‌های ذهنی متفاوتی داشته باشند، ضروری است (دالگرن^۷، سندبرگ^۸ و لارسن^۹، ۲۰۱۰ نقل از مشهدی، هاشمی‌جوزدانی و هاشمی‌برزآبادی، ۱۳۹۰). مفروضه‌های اصلی نظریه ذهن عبارتند از: ذهن وجود دارد، با دنیای بیرونی در ارتباط است، مجزا از دنیای بیرونی است، می‌تواند اشیا و رویدادها را درست یا نادرست تجسم کند و فعالانه بر نحوه تعبیر و تفسیر شخص از واقعیت تأثیرگذار (فالول، فالول، گرین و موسس، ۱۹۹۰).

نظریه ذهن در قلب روابط اجتماعی قرار دارد و در عمل به کودک ابزار قدرتمندی می‌دهد تا به کمک آن به اکتشاف، پیش‌بینی و تغییر رفتار دیگران دست یابد. این توانایی شناختی، پیش‌نیازی برای درک محیط اجتماعی و لازمه درگیری در رفتارهای مؤثر اجتماعی است (کیلن و کاپلان، ۲۰۱۱). تحقیقات مختلف بر نقش توانایی نظریه ذهن در مهارت اجتماعی کودک تأکید داشته‌اند (بوراین و گروسویس، ۲۰۱۳؛

لرنر و هاچینز ۲۰۱۱؛ لیدل و نتل، ۲۰۰۶؛ لونیگرو، لگی، بایوکو و بومگارتنر، ۲۰۱۴؛ واتسون، نیکسون، ویلسون و کیچ، ۱۹۹۹؛ والکر، ۲۰۰۵؛ بیرمیا و شالمن، ۱۹۹۶).

ریشه‌های این ابزار سازگاری با پیچیدگی‌های اجتماعی یعنی نظریه ذهن را می‌توان در سال‌های اولیه زندگی جست‌وجو کرد. تحول این توانایی شناختی در خلال چند مرحله صورت می‌پذیرد: در مرحله اول که از تولد تا حدود ۱۸ ماهگی است، هدفمندی^{۱۰} به دنبال تقلید و توجه دیداری مشترک^{۱۱} متحول می‌شود. در دومین مرحله که از ۱۸ ماهگی تا سه سالگی است، کودک شروع به درک خواسته‌ها و انجام بازی وانمودسازی^{۱۲} می‌کند. در مرحله سوم، کودک سه ساله تفاوت بین ماجراهای خیالی و واقعی را متوجه می‌شود، می‌داند که دیدن منجر به دانستن می‌شود، اما پرسش‌های ظاهر-واقع^{۱۳} را نمی‌تواند پاسخ دهد. مرحله چهارم در چهار سالگی است که نقطه ظهور نظریه ذهن است. کودک در این مرحله شروع به درک بازنمایی‌های کاذب یا حقایق متناقض می‌کند و می‌تواند تکلیف باور کاذب^{۱۴} را به درستی پاسخ گوید. مرحله پنجم، مرحله بازنمایی‌های مرتبه دوم و سوم است. کودکان قبل از شش یا هفت سالگی نمی‌توانند استعاره^{۱۵}، وارونه‌گویی^{۱۶} و تمایز شوخی از دروغ را درک کنند، همچنین درک اظهار نظر اشتباه^{۱۷} تا سنین ۹ تا ۱۱ سالگی ممکن نیست (خانجانی و هداوندخانی، ۱۳۸۸).

اگرچه در تحول توانایی نظریه ذهن یک روند تحولی ثابت و غیرقابل تغییر مشاهده می‌شود، اما سرعت گذار از این مراحل در کودکان متفاوت است و گاهی شاهد تأخیر در تحول این توانایی کلیدی در کودکان هستیم (آستینگتون، ۲۰۰۱؛ ولمن، کراس و واتسون، ۲۰۰۱). پرسشی که در اینجا مطرح می‌شود آن است که چه چیز باعث تفاوت در سرعت گذار از مراحل می‌شود؟ چهار مورد از مهم‌ترین نظریه‌ها پیرامون تبیین تحول دانش کودکان از ذهن عبارتند از:

۱. نظریه مدولار^{۱۸} یا بخشی. بر اساس این نظریه، تحول نظریه ذهن اساساً وابسته به نمو عصب‌شناختی^{۱۹} ساختارهای

1. social cognition
2. person perception
3. role-taking skills
4. theory of mind
5. Grady, C. L.

6. mental states
7. Dahlgren, S.
8. Sandberg, A.
9. Larsson, M.
10. intentionality

11. joint visual attention
12. pretend play
13. appearance-reality
14. false belief task
15. metaphor

16. irony
17. faux pas
18. modular theory
19. neurological maturation

دینر و کیم، ۲۰۰۴؛ مینز، مانوز، فرنیهوگ و فیشورن، ۲۰۱۳؛ مینز و دیگران، ۲۰۰۲، ۲۰۰۳؛ ویرهام و سالمون، ۲۰۰۶). همچنین پژوهش‌ها نشان داده‌اند سبک تعامل مادر با کودک، پیش‌بینی‌کننده خوبی برای نظریه ذهن و کفایت اجتماعی کودک است (رافمن و دیگران، ۲۰۰۶؛ دینر و کیم، ۲۰۰۴).

فرنیهوگ (۲۰۰۸) برای تبیین اینکه چگونه حالت‌های ذهنی گفت‌وگوهای مادر بر نظریه ذهن کودک تأثیر می‌گذارد از مفاهیم درونی‌سازی^۱، منطقه تقریبی تحول^{۱۱} و ماهیت گفتاری^{۱۲} شناخت در نظریه ویگوتسکی^{۱۳} استفاده کرده و یک طرح تحولی چهار مرحله‌ای را برای تحول نظریه ذهن در بافت گفت‌وگوهای روزمره ارائه می‌کند (شکل ۱).

در این طرح، دیدگاه هرفرد درباره یک موضوع، با خطوط ضخیم و دیدگاه هر فرد نسبت به دیدگاه دیگری درباره آن موضوع، با خطوط باریک نمایش داده شده است. در مرحله اول کودک و مادر در حال گفت‌وگو هستند و هر یک آشکارا درباره دیدگاه و حالت ذهنی خود در رابطه با یک موضوع صحبت می‌کنند. در واقع یک ساختار داد و ستدی^{۱۴} در گفتار مشاهده می‌شود. در مرحله دوم مادر حضور ندارد اما کودک خود گفت‌وگوها را به زبان می‌آورد؛ در واقع کودک نقش طرف مقابل گفت‌وگو را نیز خود بازی می‌کند و آشکارا با خود صحبت می‌کند. در مرحله سوم ساختار داد و ستدی گفتار بیرونی^{۱۵}، درونی می‌شود و کودک می‌تواند خود، دیدگاه‌های مختلف را داشته باشد اما در هر لحظه تنها می‌تواند یکی از دیدگاه‌ها را در نظر گیرد و حرکت رفت و برگشتی بین دیدگاه‌ها وجود دارد. در مرحله چهارم کودک می‌تواند همزمان دیدگاه خود و دیدگاه افراد دیگر در مورد یک موضوع را در نظر داشته باشد. گفتار درونی^{۱۶} در این مرحله دیگر ساختار داد و ستدی گفتار بیرونی مرحله اول را ندارد. در این زمان است که کودک به توانایی اولیه نظریه ذهن دست یافته است.

با توجه به آنچه درباره نظریه روان‌شناسی عامه و تبیین فرنیهوگ بیان شد و همچنین بر اساس تحقیقاتی که در این رابطه صورت گرفته است، هدف پژوهش حاضر بررسی توانایی نظریه ذهن و پیامد رفتاری آن در ارتباطات اجتماعی براساس روی‌آورد بافتی‌نگر است. بنابراین مسئله پژوهش در قالب مدل

مربوط به آن است. تجربه نیز به نوبه خود، مکانیزم نظریه ذهن را به راه می‌اندازد اما در پدیدایی اولیه آن دخالتی ندارد (اسکول و لسلی، ۲۰۰۱).

۲- نظریه‌نظریه^۱. در این نظریه تجارب فردی در تشکیل و تحول توانایی نظریه ذهن نقش مهمی دارد و کودکان در اصل دانشمندان کوچکی محسوب می‌شوند که نظریه‌ای راجع به محتوای ذهن دیگران می‌سازند (پرنر^۲، ۱۹۹۱ نقل از فلاول، ۲۰۰۴).

۳. نظریه شبیه‌سازی^۳. بر اساس این نظریه رفتار دیگران از طریق مقایسه با حالت‌های ذهنی خود فرد یا تصویرسازی ذهنی ذهن دیگران، تفسیر می‌شود. هاریس^۴ (۱۹۹۱ نقل از محسنی، ۱۳۸۳) وجود سه شرط: خودآگاهی^۵، توانایی وانمودسازی^۶ و توانایی تمیز واقعیت را برای ذهن خوانی^۷ لازم می‌داند.

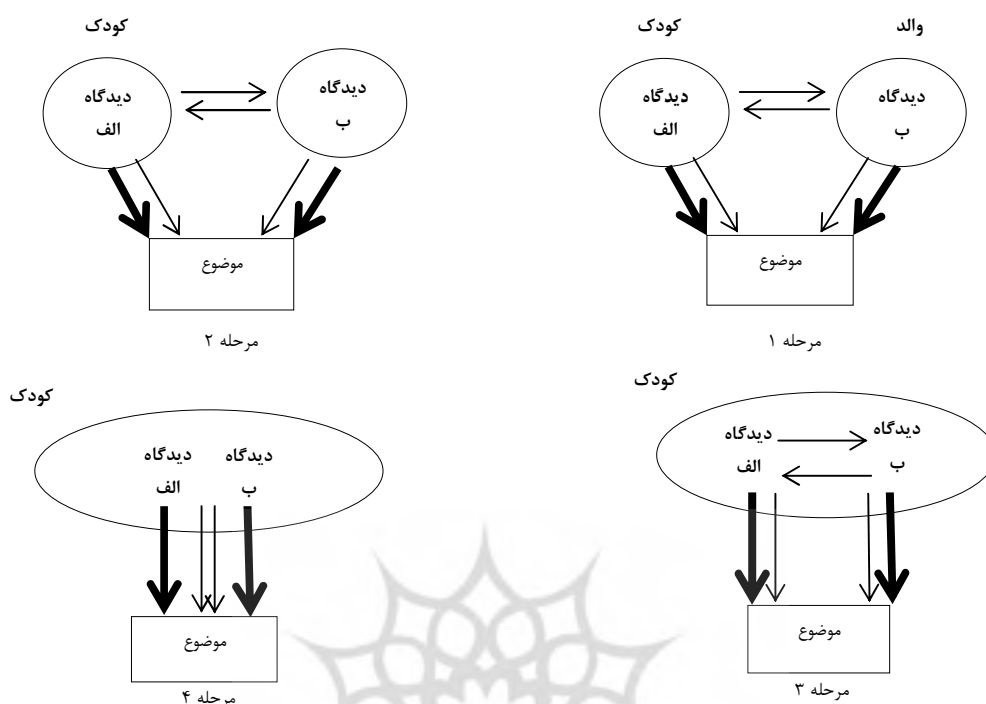
۴. نظریه روان‌شناسی عامه^۸. اگرچه نظریه ذهن دارای ساختاری اجتماعی است اما تنها دو دهه است که تمرکز پژوهش‌ها از محدوده فرایندهای شناختی به سمت مطالعه تحول نظریه ذهن در داخل بافت اجتماعی کودک تغییر جهت داده‌اند. این نظریه بیان می‌کند که تحول هر نظریه نمی‌تواند مستقل از بافت اجتماعی باشد که از آن نشأت گرفته است (آستینگتون و جنکینز، ۱۹۹۵).

به نظر می‌رسد آخرین روی‌آورد یعنی روی‌آورد بافتی‌نگر^۹ بهتر می‌تواند تفاوت‌های فردی در سرعت تحول توانایی نظریه ذهن را تبیین کند. نقطه شروع پژوهش‌ها درباره عوامل بافتی مؤثر بر توانایی نظریه ذهن به زمانی بازمی‌گردد که دان، براون، اسلومکوسکی، تسلا و یانگبلید (۱۹۹۱) نخستین یافته‌های خود درباره تأثیر محیط خانواده بر توانایی نظریه ذهن کودکان را منتشر کردند. یافته‌های آنها حاکی از آن بود که کودکانی که در خانواده‌هایی پرورش می‌یابند که والدین یا خواهر، برادر بزرگ‌تر آنها، درباره حالت‌های ذهنی خود (باورها، قصدها، خواسته‌ها، احساس‌ها) و همچنین علت این حالت‌های ذهنی صحبت می‌کنند، در تکالیف نظریه ذهن عملکرد بهتری دارند. پس از آن، تحقیقات مختلف بر نقش نوع گفتار مادر در توانایی نظریه ذهن کودک تأکید داشته‌اند (پاوارینی، هولاندا و کوزاک، ۲۰۱۳؛ پیترسون و اسلاگتر، ۲۰۰۳؛ رافمن، اسلید، دویت و کروی، ۲۰۰۶؛

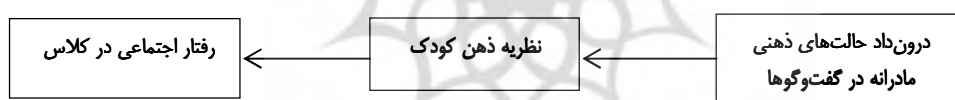
1. theory-theory	5. self-awareness	9. contextual	13. Vygotsky theory
2. Perner, J.	6. pretence	10. internalization	14. give and take structure
3. simulation theory	7. mind reading	11. zone of proximal development	15. external speech
4. Harris, P. L.	8. naïve psychology	12. dialogic nature	16. inner speech

حالت‌های ذهنی مادرانه^۱ به واسطه نظریه ذهن، می‌تواند پیش‌بینی‌کننده رفتار اجتماعی کودک در کلاس باشد.

ارائه‌شده در شکل ۲ مطرح می‌شود. طبق این مدل بیان حالت‌های ذهنی در گفت‌وگوهای روزمره توسط مادر (درون‌داد

شکل ۱. مراحل تحول توانایی نظریه ذهن در بافت گفت‌وگوهای اجتماعی (فرنیهوگ، ۲۰۰۸)

شکل ۲. مدل فرضی پژوهش حاضر

باور کاذب و آموزش‌هایی جهت تحول شناختی به خود کودکان بوده است. لذا، در صورت تأیید شدن مدل از سوی یافته‌های پژوهشی، می‌توان از آن برای آگاه ساختن و آموزش والدین در مورد نحوه گفتار در تعامل‌های روزمره آنها با کودکان بهره گرفت.

روش

با توجه به اینکه هدف تحقیق حاضر بررسی مدل ارائه‌شده است، تحقیق از نوع همبستگی است. جامعه آماری مورد بررسی شامل کلیه کودکان پیش‌دبستانی شهر شیراز که در سال ۱۳۹۲ در مراکز پیش‌دبستانی زیر نظر اداره بهداشتی ثبت‌نام کرده‌اند، همچنین مادران و مربیان آنهاست. انتخاب گروه نمونه به روش

تاکنون در ایران پژوهش‌های بسیار اندکی در ارتباط با بررسی نقش عوامل بافتی در نظریه ذهن و پیامد رفتاری آن انجام گرفته و غالب این تحقیقات نیز صرفاً به بررسی میزان تحصیلات و طبقه اقتصادی-اجتماعی والدین پرداخته‌اند. بنابراین، پژوهش حاضر بر آن است که به منظور جبران خلاء موجود، بر نقش عوامل بافتی در تحول نظریه ذهن تأکید ورزد. لزوم پژوهش‌هایی از این قبیل برای دستیابی به تصویر روشن‌تری از سازه نظریه ذهن و تبیین دقیق تفاوت‌های فردی این توانایی، واضح است. از جنبه تربیتی نیز این پژوهش بسیار حائز اهمیت است. تاکنون اکثر تلاش‌هایی که در جهت ارتقای توانایی نظریه ذهن و پیشگیری از تأخیر صورت گرفته است، با نادیده گرفتن آموزش مادران از طریق آموزش مستقیم مفاهیم

آورده شده است.

در هر تکلیف ضمن بیان داستان دو پرسش از کودک پرسیده می‌شود که یکی در رابطه با حالت ذهنی خود کودک و دیگری در رابطه با حالت ذهنی شخص دیگر در داستان است. به طور مثال در تکلیف گوناگونی عقاید (شکل ۳) داستان به این صورت تعریف می‌شود:

این سارا است، داره با گربه‌اش در حیاط بازی می‌کنه، اما گربه میره و جایی قایم میشه! حالا سارا می‌خواد گربه را پیدا کنه، ممکنه داخل پارکینگ یا پشت بوته‌ها باشه.

تو فکر می‌کنی گربه‌اش کجاست؟.....(پرسش مربوط به باور خود کودک)

حدس خوبی زدی، اما سارا فکر می‌کنه گربه‌اش ..... است. به نظرت حالا سارا کجا دنبال گربه‌اش می‌گرده؟ داخل پارکینگ یا پشت بوته‌ها؟.....(پرسش هدف)

خوشه‌ای مرحله‌ای انجام گرفت. به این ترتیب که پس از هماهنگی‌های لازم با اداره بهزیستی شهر شیراز، از هر چهار منطقه جغرافیایی شهر (شمال، جنوب، شرق و غرب) یک مرکز پیش‌دبستانی و در هر مرکز دو کلاس انتخاب شدند. سپس تمام کودکان کلاس، مادران و مربیان آنها در تحقیق شرکت داده شدند. گروه نمونه شامل ۲۰۸ آزمودنی (۱۰۰ دختر و ۱۰۸ پسر) با میانگین سنی ۶۴ ماه، همچنین مادران و مربیان آنها بود. ابزار گردآوری داده‌ها عبارتند از:

مجموعه تکالیف نظریه ذهن^۱ (ولمن و لیو، ۲۰۰۴). این مجموعه شامل هفت تکلیف (گوناگونی خواسته‌ها^۲، گوناگونی عقاید^۳، دسترسی به اطلاعات^۴، باور غلط محتوایی^۵، باور غلط آشکار^۶، باور-هیجان^۷ و هیجان نمودی-واقعی^۸) است که به صورت مصاحبه و در قالب داستان‌های تصویری اجرا می‌شود. در جدول ۱ توصیف مختصری از هر یک از تکالیف جدول ۱

توصیف مختصری از تکالیف‌های نظریه ذهن ولمن و لیو (۲۰۰۴)

تکالیف	توصیف
۱. گوناگونی خواسته‌ها	توانایی کودک در درک اینکه دو شخص (خود کودک و فرد دیگری) می‌توانند خواسته‌های متفاوتی درباره یک موضوع واحد داشته باشند.
۲. گوناگونی عقاید	توانایی درک اینکه دو فرد (خود کودک و فرد دیگری) می‌توانند باورهای مختلفی درباره یک موضوع واحد داشته باشند، زمانی که کودک نمی‌داند کدام باور درست است.
۳. دسترسی به اطلاعات	توانایی قضاوت کودک درباره دانش فرد دیگر از محتوای جعبه‌ای که کودک درون آن را دیده است اما آن فرد هرگز جعبه را باز نکرده است.
۴. باور غلط محتوایی	توانایی درک باور غلط فرد درباره محتویات درونی جعبه‌ای که بر روی آن محتویاتش ترسیم شده است. کودک قبلاً محتوای آن را دیده اما فرد در داستان، هرگز آن را باز نکرده است.
۵. باور غلط آشکار	توانایی درک کودک از اینکه وقتی باور نادرستی (خلاف واقعیت) درباره مکان چیزی که گم کرده است دارد، چگونه جست‌وجو خواهد کرد.
۶. باور-هیجان	توانایی درک احساسات شخص دیگر، لحظه‌ای که شخص متوجه می‌شود باورش درباره یک موضوع نادرست بوده است.
۷. هیجان نمودی-واقعی	توانایی کودک در درک این موضوع که یک شخص می‌تواند هیجانی را تجربه کند اما در چهره‌اش هیجانی متفاوت با آن را نشان دهد.

شکل ۳. تصویر مربوط به تکلیف گوناگونی عقاید

1. Theory of Mind Tasks Battery	3. diverse beliefs	5. content false belief	7. belief emotion
2. diverse desires	4. knowledge access	6. explicit false belief	8. real-apparent emotion

۲۰۰۳). مقیاس کفایت اجتماعی^۷ برای کودکان پیش‌دبستانی شامل سه زیرمقیاس رفتار اجتماعی، مهارت‌های خودنظم‌دهی هیجانی^۸ و مهارت‌های تحصیلی^۹ است (کریگان، ۲۰۰۳). در پژوهش حاضر برای بررسی تعامل‌های کودک در کلاس درس، تنها از زیرمقیاس رفتار اجتماعی استفاده شد. این زیرمقیاس دارای هشت ماده است، در این زیرمقیاس از مربی خواسته می‌شود بر اساس رفتار اجتماعی کودک در کلاس، میزان توافق خود را با هر ماده روی یک مقیاس پنج درجه‌ای مشخص کند. کسب نمره بالا در این زیرمقیاس نشان‌دهنده رفتار اجتماعی مناسب‌تر در تعامل‌هاست. کریگان (۲۰۰۳) ضریب آلفای کرونباخ این زیرمقیاس را ۰/۹۴ گزارش کرده است. در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۳ به دست آمد. به منظور تعیین روایی از تحلیل عوامل به روش مؤلفه‌های اصلی و چرخش واریماکس استفاده شد که بر اساس ملاک‌های شیب منحنی اسکری و ارزش ویژه بالاتر از یک، تنها یک عامل استخراج شد.

مجموعه تکالیف نظریه ذهن، طی مصاحبه‌ای که با هر کودک پیش‌دبستانی به صورت انفرادی در مدت زمان ۱۰ الی ۱۵ دقیقه انجام گرفت، اجرا شد. زیرمقیاس مربوط به مربیان نیز در همان روز تکمیل شد. سیاهه مربوط به مادر در پاکتی قرار داده شده و توسط کودک به منزل ارسال شد تا پس از تکمیل به مرکز پیش‌دبستانی تحویل داده شود. برای تحلیل داده‌ها و بررسی روابط متغیرهای مدل و میزان قدرت پیش‌بینی متغیر برون‌زاد (درون‌داد حالت ذهنی مادرانه) و متغیر واسطه‌ای (نظریه ذهن) به طور همزمان روی متغیر درون‌زاد (رفتار اجتماعی)، از روش آماری تحلیل مسیر^{۱۰} با استفاده از تحلیل رگرسیون چندگانه به روش متوالی همزمان^{۱۱} بر اساس مراحل بارون و کنی (۱۹۸۶) استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها از آزمون تحلیل رگرسیون استفاده شد.

یافته‌ها

میانگین، انحراف استاندارد و همبستگی بین متغیرهای

سیاهه درون‌داد حالت‌های ذهنی مادرانه^۱ (پیترسون و اسلاگتر، ۲۰۰۳). این سیاهه به بررسی سبک‌های گفتاری مادر از لحاظ توجه به حالت ذهنی و بیان علت‌ها می‌پردازد. این سیاهه چهار سبک درون‌دادی مادر را بر مبنای بیان یا عدم بیان حالت‌های ذهنی و همچنین شرح علت آن حالت‌های ذهنی مشخص می‌کند: بیان مبسوط حالت‌های ذهنی^۲، بیان مبسوط موقعیت عینی^۳، بیان مختصر حالت‌های ذهنی^۴، بیان مختصر موقعیت عینی^۵.

این سیاهه شامل ۱۲ داستان کوتاه است که در هر یک از آنها موقعیتی شبیه به موقعیت‌های واقعی در تعامل‌های خانوادگی روزمره (مانند خرید هدیه برای تولد پدر، یا درست کردن کیک در آشپزخانه) ترسیم شده است. پس از هر داستان چهار گزینه آمده است که هر یک نشان‌دهنده سبک مدیریت مادر در موقعیت پیش‌آمده در داستان است. از مادران خواسته می‌شود پس از خواندن داستان، به هر گزینه، اعدادی از یک تا چهار اختصاص دهند، به این ترتیب که به گزینه‌ای که احتمال می‌دهند بیش از سایر گزینه‌ها در موقعیت پیش‌آمده استفاده می‌کنند عدد یک و به گزینه‌هایی که احتمال استفاده از آنها در آن موقعیت خاص کمتر است به ترتیب اعداد دو، سه و چهار بدهند.

پیترسون و اسلاگتر (۲۰۰۳)، ضرایب آلفای کرونباخ را برای کل آزمون ۰/۷۵ و برای هر سبک از ۰/۶۵ تا ۰/۷۱ گزارش کرده‌اند. به عقیده این مؤلفان این سیاهه از روایی مناسبی برخوردار است. در پژوهش حاضر بر اساس ملاحظات فرهنگی از هشت داستان استفاده شد. ضرایب آلفای کرونباخ برای کل آزمون ۰/۸۰ و برای هر یک از سبک‌ها از ۰/۶۸ تا ۰/۷۴ به دست آمد. به منظور تعیین روایی از تحلیل عوامل به روش مؤلفه‌های اصلی و چرخش واریماکس استفاده شد که بر اساس ملاک‌های شیب منحنی اسکری و ارزش ویژه بالاتر از یک، چهار عامل استخراج شد که نشان‌دهنده چهار سبک مختلف درون‌داد حالت‌های ذهنی مادران بود.

زیرمقیاس رفتار اجتماعی- فرم مربی^۶ (کریگان،

1. Maternal Mental State Input Inventory (MMSII)
2. elaborated mental state
3. elaborated non-mental state
4. non-elaborated mental state
5. non-elaborated non-mental state
6. Social Behavior Subscale-Teacher version

7. Social Competence Scale
8. emotional self-regulation skills
9. academic skills
10. path analysis
11. sequential simultaneous regression analysis

مورد بررسی در جدول ۲ درج شده است.

مادر و نظریه ذهن بر رفتار اجتماعی کودک انجام شد (جدول ۴). با مقایسه نتایج جدول‌های ۳ و ۴ به منظور تعیین نقش واسطه‌گری نظریه ذهن بین درون‌داد حالت‌های ذهنی مادر و رفتار اجتماعی کودک در کلاس، می‌توان دریافت سبک بیان مبسوط حالت ذهنی، به طور غیرمستقیم و به واسطه نظریه ذهن، رفتار اجتماعی کودک را پیش‌بینی می‌کند. در حالی که سبک بیان مختصر موقعیت عینی به طور مستقیم، و به طور غیرمستقیم و به واسطه نظریه ذهن، رفتار اجتماعی کودک در کلاس را به گونه‌ای منفی پیش‌بینی می‌کند. بر اساس نتایج بررسی مدل پژوهش، نظریه ذهن کودک پیش‌بینی‌کننده نیرومند رفتار اجتماعی در کلاس است. نتایج تحلیل مسیر مدل پیشنهادی پژوهش، در شکل ۴ نمایش داده شده است.

برای بررسی ساختار ارتباطی متغیرهای موجود در مدل، تحلیل‌های رگرسیون اجرا شد. در ابتدا تحلیل رگرسیون درون‌داد حالت‌های ذهنی مادر بر رفتار اجتماعی و همچنین نظریه ذهن کودک انجام گرفت (جدول ۳). یافته‌ها حاکی از آن است که از بین چهار سبک بیان حالت‌های ذهنی در گفت‌وگوهای روزمره مادر و کودک، سبک بیان مبسوط حالت‌های ذهنی پیش‌بینی‌کننده مثبت معنادار نظریه ذهن و رفتار اجتماعی کودک در کلاس است و سبک بیان مختصر، موقعیت عینی نظریه ذهن و رفتار اجتماعی کودک را به گونه‌ای منفی پیش‌بینی می‌کند. سپس تحلیل رگرسیون همزمان درون‌داد حالت‌های ذهنی

جدول ۲

ضرایب همبستگی، میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای مورد مطالعه

متغیرها	<u>M</u>	<u>SD</u>	۱	۲	۳	۴	۵
بیان مبسوط حالت ذهنی	۲۳	۴/۲					
بیان مبسوط موقعیت عینی	۱۸/۷	۴/۶	۰/۱۴				
بیان مختصر حالت ذهنی	۱۹/۹	۵	۰/۱۱	۰/۰۹			
بیان مختصر موقعیت عینی	۱۶/۲	۴/۴	-۰/۲۸*	۰/۱۲	-۰/۰۹		
نظریه ذهن کودک	۴/۹	۱/۵	۰/۴۸**	-۰/۱۶	-۰/۰۶	-۰/۲۷**	
رفتار اجتماعی کودک در کلاس	۲۷	۵	۰/۳۳*	۰/۱۲	-۰/۱۱	-۰/۲۲*	۰/۵۱**

* $P < 0.05$ ** $P < 0.01$

جدول ۳

نتایج رگرسیون همزمان حالت‌های ذهنی مادر بر نظریه ذهن و رفتار اجتماعی کودک

متغیر	نظریه ذهن کودک					رفتار اجتماعی در کلاس				
	<u>t</u>	<u>β</u>	<u>B</u>	<u>F</u>	<u>R^۲</u>	<u>t</u>	<u>β</u>	<u>B</u>	<u>F</u>	<u>R^۲</u>
بیان مبسوط حالت ذهنی	۸/۱۰**	۰/۳۸	۰/۳۹			۸/۱۰**	۰/۳۰	۰/۲۶		
بیان مبسوط موقعیت عینی	۰/۳۲	۱۵/۷۳**	۰/۰۷	۱۴/۵۳**	۰/۳۱	۰/۶۳	۰/۰۳	۰/۰۳	۱۴/۵۳**	۰/۳۱
بیان مختصر حالت ذهنی			۰/۰۸			۰/۷۴	۰/۰۴	۰/۰۶		
بیان مختصر موقعیت عینی			-۰/۲۱			۳/۲۰**	-۰/۱۷	-۰/۱۱		

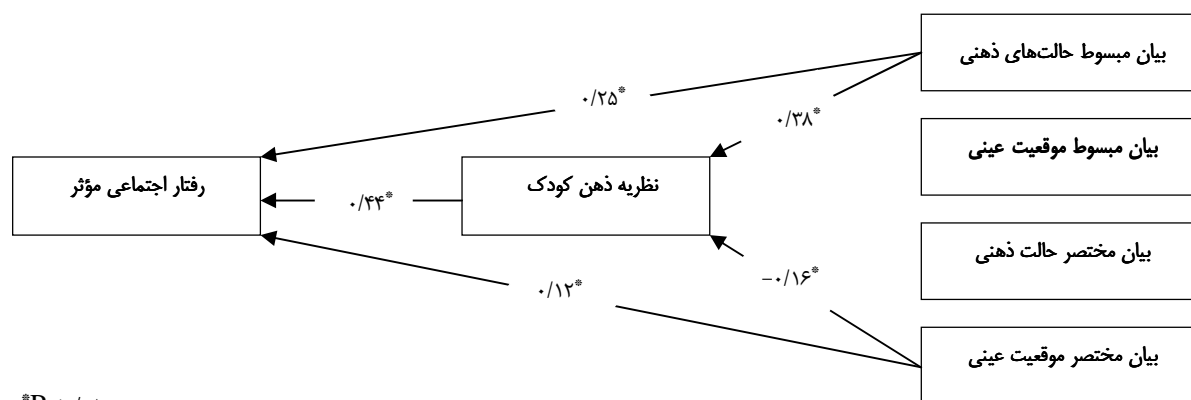
* $P < 0.05$ ** $P < 0.01$

جدول ۴

نتایج رگرسیون همزمان حالت‌های ذهنی مادر و نظریه ذهن بر رفتار اجتماعی کودک

متغیرهای پیش‌بین	رفتار اجتماعی در کلاس				
	<u>t</u>	<u>β</u>	<u>B</u>	<u>F</u>	<u>R^۲</u>
بیان مبسوط حالت ذهنی	۵/۱۲*	۰/۲۵	۰/۲۵		
بیان مبسوط موقعیت عینی	۰/۶۱	۰/۰۳	۰/۰۲		
بیان مختصر حالت ذهنی	۰/۵۶	۰/۰۳	۰/۰۳	۱۹/۳۸*	۰/۳۶
بیان مختصر موقعیت عینی	۲/۵۴*	-۰/۱۲	-۰/۱۵		
نظریه ذهن	۵/۵۱*	۰/۴۴	۰/۹۸		

* $P < 0.01$

* $P < .01$

شکل ۴. نتایج تحلیل مسیر مدل پیشنهادی

بحث

تعامل اجتماعی را درونی‌سازی نام نهاده است. به واسطه این تعامل‌های اجتماعی است که توانایی‌های شناختی مانند توانایی نظریه ذهن درونی می‌شود (ویگوتسکی، ۱۹۷۸). فرنیه‌گ (۲۰۰۸) در مدل خود فرایند درونی‌سازی و تحول نظریه ذهن بر اساس تعامل‌های اجتماعی مادر-کودک را به خوبی نشان داده است. هنگامی که مادر و کودک، در ارتباط با موضوعی خاص، شروع به گفت‌وگو می‌کنند و مادر حین گفت‌وگو آشکارا به بیان نیت‌ها، احساس‌ها و خواسته‌های خود، در ارتباط با موضوعی خاص، پرداخته و به شرح و توضیح علت حالت‌های ذهنی خود می‌پردازد، اولین مرحله از فرایند چهارمرحله‌ای تحول نظریه ذهن آغاز می‌شود. نخستین بار است که کودک در این گفت‌وگو علاوه بر دیدگاه خود نسبت به موضوع با دیدگاه فردی دیگر نیز مواجه می‌شود. پس از اتمام گفت‌وگو در مواقعی که مادر حضور ندارد و به ویژه در بازی‌های وانمودسازی، کودک شروع به تمرین این توانایی جدید می‌کند و در قالب گفتار بیرونی به بیان نظر خود و همچنین بیان حالت ذهنی مادر در ارتباط با آن موضوع خاص می‌پردازد. به تدریج این گفتار بیرونی به صورت درونی درمی‌آید و در برخورد با موضوع‌های مختلفی که در آینده پیش خواهد آمد، می‌تواند همزمان دیدگاه خود و طرف مقابل را در ذهن داشته باشد. به عبارت دیگر به توانایی نظریه ذهن دست یافته است.

بنابراین هرچه مادر در گفت‌وگوهای روزمره با کودک به بیان

در پژوهش حاضر به تعیین نقش واسطه‌ای نظریه ذهن، در ارتباط بین سبک درون‌دادی حالت‌های ذهنی مادر در گفت‌وگوهای روزمره و رفتار اجتماعی کودک پرداخته شد. یافته‌های پژوهش مبین آن است که از بین سبک‌های درون‌دادی حالت‌های ذهنی مادر، بیان مبسوط حالت ذهنی، به طور مستقیم و به واسطه نظریه ذهن، رفتار اجتماعی کودک را به گونه‌ای مثبت پیش‌بینی می‌کند. سبک بیان مختصر موقعیت عینی نیز به واسطه نظریه ذهن و همچنین به طور مستقیم، پیش‌بینی‌کننده منفی رفتار اجتماعی کودک است. این یافته‌ها با پژوهش‌های پیشین در رابطه با قدرت پیش‌بینی‌کنندگی درون‌دادهای ذهنی مادر برای توانایی نظریه ذهن (پاوارینی و دیگران، ۲۰۱۳؛ پیترسون و اسلاگتر، ۲۰۰۳؛ رافمن و دیگران، ۲۰۰۶؛ دینر و کیم، ۲۰۰۴؛ مینز و دیگران، ۲۰۰۲، ۲۰۰۳، ۲۰۱۳؛ ویرهام و سالمون، ۲۰۰۶) و همچنین برای رفتار اجتماعی کودک (رافمن و دیگران، ۲۰۰۶؛ دینر و کیم، ۲۰۰۴) همسو است.

در تبیین یافته‌های فوق می‌توان به نظریه شناختی اجتماعی ویگوتسکی و مدل فرنیه‌گ اشاره کرد. قانون کلی تحول شناختی در نظریه ویگوتسکی این است که هر کارکرد عالی ذهنی، پیش از آنکه به صورت یک فرایند روان‌شناختی در شخص رخ دهد ابتدا در یک سطح اجتماعی وجود دارد. ویگوتسکی این موضوع را به عنوان انتقال از سطح بین‌ذهنی^۱ به درون‌ذهنی^۲ توصیف کرده و تحول تدریجی کارکردهای عالی ذهنی از طریق

گفتاری مادر را تعدیل کند (پیترسون، ۲۰۰۱؛ جنکینز و آستینگتون، ۱۹۹۶؛ فرهادیان، ۲۰۱۰). بنابراین، پیشنهاد می‌شود در مطالعات آتی، نقش حضور خواهر و برادر بزرگ‌تر در توانایی نظریه ذهن کودک نیز مورد بررسی قرار گیرد. همچنین از آنجا که پژوهش حاضر از نوع همبستگی است، پیشنهاد می‌شود در مطالعات آینده در قالب طرحی آزمایشی به بررسی تأثیر درون‌دادهای حالت‌های ذهنی مادرانه بر نظریه ذهن پرداخته شود. بررسی متغیرهای بافتی دیگر (تعداد خواهر و برادر، حضور خواهر و برادر بزرگ‌تر، سبک تربیتی والدین) همراه با متغیرهای شناختی مربوط به خود کودک (نقش زبان، سطح تحول شناختی، کنش اجرایی)، در مدلی گسترده‌تر از دیگر پیشنهاداتی است که به تبیین کامل‌تری از متغیرهای پیش‌بین این توانایی مهم و کلیدی و پیامدهای رفتاری آن خواهد انجامید.

منابع

- خانجانی، ز. و هداوندخانی، ف. (۱۳۸۸). نظریه ذهن: تحول و روی‌آوردها. فصلنامه علمی پژوهشی روان‌شناسی دانشگاه تبریز، ۴، ۸۹-۱۱۹.
- قمرانی، ا.، البرزی، ش. و خیر، م. (۱۳۸۵). بررسی روایی و اعتبار آزمون نظریه ذهن در گروهی از دانش‌آموزان عقب‌مانده ذهنی و عادی شهر شیراز. مجله روان‌شناسی، ۲، ۱۹۹-۱۸۱.
- محسنی، ن. (۱۳۸۳). نظریه‌ها در روان‌شناسی رشد. تهران: نشر پردیس.
- مشهدی، ع.، هاشمی‌جوزدانی، م. و هاشمی‌برزآبادی، ح. (۱۳۹۰). تحول نظریه ذهن و رابطه آن با مهارت‌های اجتماعی در کودکان و نوجوانان مبتلا به آسیب بینایی. روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی، ۲۷، ۲۳۰-۲۱۹.

Astington, J., & Jenkins, J. (1995). Theory of mind development and social understanding. *Cognition and Emotion*, 9, 151-165.

Astington, J. (2001). The future of theory of mind research: Understanding motivational states, the role of language and real world consequences. *Child Development*, 72, 685-687.

Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-

حالت‌های ذهنی خود به طور مسبوت بپردازد، تحول توانایی نظریه ذهن سریع‌تر خواهد بود و از آنجا که این توانایی لازمه رفتارهای اجتماعی مؤثر است (بوراین و گروسوبیس، ۲۰۱۳؛ لرنر و هاچینز ۲۰۱۱؛ لونیگرو و دیگران، ۲۰۱۴؛ لیدل و نتل، ۲۰۰۶؛ واتسون و دیگران، ۱۹۹۹؛ والکر، ۲۰۰۵؛ بیرمیا و شالمن، ۱۹۹۶)، به تحول اجتماعی کودک نیز منجر خواهد شد. از طرف دیگر چنانچه مادر در گفت‌وگوهای روزمره با کودک به شرح حالت‌های ذهنی خود توجه نداشته باشد و تنها در رابطه با موقعیت عینی پیش‌آمده، بدون بیان خواسته‌ها، نیت‌ها و احساسات خود، با کودک به گفت‌وگو بپردازد، در چنین شرایطی، کودک وارد اولین مرحله فرایند درونی‌سازی توانایی نظریه ذهن هم نخواهد شد. ضعف در این توانایی کلیدی نیز به نوبه خود بر رفتار اجتماعی کودک آثار منفی خواهد داشت (کیلن و کاپلان، ۲۰۱۱).

همچنین یافته دیگر پژوهش حذف دو سبک دیگر درون‌داد حالت‌های ذهنی مادرانه (بیان مختصر حالت ذهنی و بیان مسبوت موقعیت عینی) از مدل بود. به نظر می‌رسد که این دو سبک نمی‌توانند توانایی نظریه ذهن کودک و رفتار اجتماعی او را پیش‌بینی کنند. این یافته حاکی از آن است که تنها بیان مختصر حالت ذهنی بدون شرح علت آن کافی نیست و به درونی‌سازی این توانایی اجتماعی نمی‌پردازد. اگر علت یا پیشایندهای یک دیدگاه خاص در ارتباط با موضوع برای کودک توضیح داده نشود، کودک درک درستی از آن دیدگاه نخواهد داشت و دیدگاه خود را که برایش واضح‌تر و شفاف‌تر است، ترجیح خواهد داد. در سبک بیان مسبوت موقعیت عینی نیز مادر به طور مفصل درباره موقعیت‌های عینی و وقایع فیزیکی با کودک صحبت می‌کند. این امر شاید تنها منجر به افزایش دامنه کلمه‌های کودک و تحول زبان و فهم روابط علی بین وقایع فیزیکی شود اما از لحاظ رویارویی کودک با حالت‌های ذهنی مختلف نمی‌تواند نقشی را ایفا کند (پیترسون و اسلاگتر، ۲۰۰۳). از محدودیت‌های پژوهش حاضر این است که اکثر کودکان گروه نمونه، تک‌فرزند بودند و امکان بررسی نقش حضور خواهر و برادر بزرگ‌تر بر توانایی نظریه ذهن کودک وجود نداشت. بر اساس نظریه ویگوتسکی و مدل مرحله‌ای فرنیه‌وگ حضور خواهر و برادر بزرگ‌تر در خانواده می‌تواند اثر منفی سبک‌های نامناسب

- Jenkins, J. M., & Astington, J. W. (1996).** Cognitive factors and family structure associated with theory of mind development in young children. *Developmental Psychology, 32*, 70-78.
- Killen, M., & Caplan, R. (2011).** *Social development in childhood & adolescence*. United Kingdom: Willy-Black Well.
- Lerner, M., & Hutchins, T. (2011).** Brief report: Preliminary evaluation of the theory of mind inventory and its relationship to social skills. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 41*, 512-517.
- Liddle, B., & Nettle, D. (2006).** Higher-order theory of mind and social competence in school-age children. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology, 4*, 231-246.
- Lonigro, A., Laghi, F., Baiocco, R., & Baumgartner, E. (2014).** Mind reading skills and empathy: evidence for nice and nasty TOM behaviors in school-aged children. *Journal of Child and Family Studies, 23* (3), 581-590.
- Meins, M., Fernyhough, C., Wainwright, R., Clark-Carter, D., Gupta, M., Fradley, E., & Tuckey M. (2002).** Maternal mind-mindedness and attachment security as predictors of theory of mind understanding. *Child Development, 73* (6), 715-726.
- Meins, M., Fernyhough, C., Wainwright, R., Clark-Carter, D., Gupta, M., Fradley, E., & Tuckey M. (2003).** Pathways to understanding mind: Construct validity and predictive validity of maternal mind-mindedness. *Child Development, 74* (4), 1194-1211.
- Meins, E., Munuz, L., Fernihough, C., & Fishburn, S. (2013).** Maternal mind-mindedness and children's behavioral difficulties: Mitigating the impact of low mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*, 1173-1182.
- Baurain, C., & Grosbois, N. (2013).** Theory of mind, socio-emotional problem solving, socio-emotional regulation in children with intellectual disability and in typically developing children. *Journal of Autism and Development Disorders, 43* (5), 1080-1097.
- Corrigan, A. (2003).** *Social competence scale-teacher version: Fast track project technical report*. Retrieved 13 November 2012 from <http://www.fasttrackproject.org>.
- Diener, M., & Kim, D. (2004).** Maternal and child predictors of preschool children's social competence. *Applied Developmental Psychology, 25*, 3-24.
- Dunn, J., Brown, J., Slomkowski, C., Tesla, C., & Youngblade, L. M. (1991).** Young children's understanding of other people's feelings and beliefs: Individual differences and their antecedents. *Child Development, 62*, 1352-1366.
- Farhadian, M. (2010).** Theory of mind, birth order, and siblings among preschool children. *American Journal of Scientific Research, 7*, 25-35.
- Fernyhough, C. (2008).** Getting Vygotskian about theory of mind: Mediation, dialogue, and development of social understanding. *Developmental Review, 28*, 225-262.
- Flavell, J. H., Flavell, E. R., Green, F. L., & Moses, L. G. (1990).** Young children's understanding of fact beliefs versus value beliefs. *Child Development, 61*, 915-928.
- Favell, J. (2004).** Theory of mind: Retrospect and prospect. *Merril-Palmer Quarterly, 50*, 274-289.

- Wareham, P., & Salmon, K. (2006).** Mother-child reminiscing about everyday experiences: Implications for psychological interventions in the preschool years. *Clinical Psychology Review, 26*, 535-554.
- Watson, A., Nixon, C., Wilson, A., & Capage, L. (1999).** Social interaction skills and theory of mind in young children. *Developmental Psychology, 35*, 386-391.
- Wellman, H. M., Cross, D., & Watson, J. (2001).** Meta-analysis of theory of mind development: The truth about false belief. *Child Development, 72* (3), 655-684.
- Wellman, H., & Liu, D. (2004).** Scaling of theory-of-mind tasks. *Child Development, 75* (2), 523-541.
- Yirmia, N., & Shulman, C. (1996).** Seriation, conservation and theory of mind abilities in individual with autism, individual with mental retardation, and normally developing children. *Child Development, 67*, 2045-2059.
- Vygotsky, L. S. (1978).** *Mind in society: The development of higher mental process*. Cambridge: Harvard University Press.
- socioeconomic status. *Journal of Abnormal Child Psychology, 4*, 41, 543-553.
- Pavarini, G., Hollanda, D., & Kozak, C. (2013).** Parental practices and theory of mind development. *Journal of Child and Family Studies, 22* (6), 844-853.
- Peterson, C. (2001).** Influence of siblings' perspectives on theory of mind. *Cognitive Development, 15*, 435-455.
- Peterson, C., & Slaughter, V. (2003).** Opening windows into the mind: Mothers' preferences for mental state explanations and children's theory of mind. *Cognitive Development, 18*, 399-429.
- Ruffman, T., Slade, L., Devitt, K., & Crowe, E. (2006).** What mothers say and what they do: The relation between theory of mind, language and conflict/cooperation. *British Journal of Developmental Psychology, 24*, 105-124.
- Scholl, B., & Leslie, A. (2001).** Minds, modules, and meta-analysis. *Child Development, 72*, 696-701.
- Walker, S. (2005).** Gender differences in relationship between young children's peer-related social competence in theory of mind. *Journal of Genetic Psychology, 166*, 297-312.